

کنفرانس بین‌المللی نسخه‌های خطی

سید محمود مرعشی نجفی

احداثشان به قرن‌ها پیش برمی‌گردد. در آن زمان، علم طب به صورت سازمان یافته و همراه با قوانین خاص خود رواج نداشت و دانش پزشکی به شکل امروزی آموخته نمی‌شد؛ بلکه مداوای بیماران با جادوهای خرافی انجام می‌گرفته و طبابت با افسانه در آمیخته بوده است. تا آن که دانشمندان اروپا برای نخستین بار به آثار ابن سینا دست یافتند و با مرارت‌های فراوان به کاوش در کتاب قانون ابن سینا پرداخته و توانستند از آن برای پیشبرد دانش و دانشگاه الهام جویند. از آن زمان «قانون پزشکی ابن سینا» از موادّ درسی دانشگاه‌های اروپا بوده است. همین امر سبب شده تا کتاب قانون دو بار به زبان لاتین در اوایل قرن شانزدهم میلادی و یک بار دیگر از روی متن عربی آن - به انضمام کتاب النّجاة ابن سینا - در اواخر همان قرن در شهر رم چاپ و منتشر گردد، که نسخه‌ی اخیر در این کتابخانه بزرگ موجود می‌باشد.

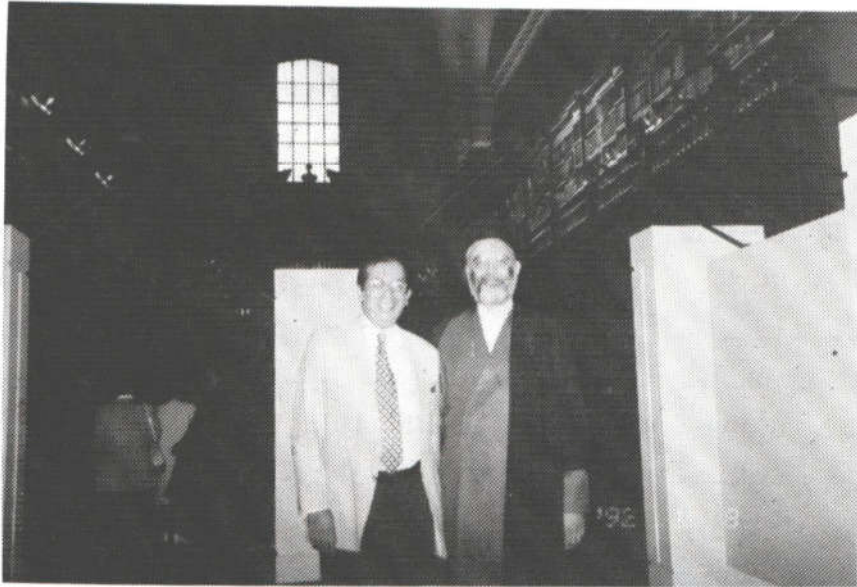
همان‌گونه که گذشت، به تازگی دولت عربستان سعودی، مرکزی به نام «مرکز ملک عبدالعزیز لدراسات العلوم الاسلامیة» در دانشگاه بولونیا به وجود آورده است. که در آن دانشجویان به مطالعات و پژوهش‌های اسلامی در زمینه‌های ادبیات عرب، جامعه‌شناسی، فلسفه، تاریخ، فقه، علوم سیاسی، ریاضیات و معارف اسلامی می‌پردازند. در این مرکز تعدادی از آثار دانشمندان اسلامی از جمله کتاب البخلاء از جاحظ به زبان ایتالیایی ترجمه و منتشر گردیده است. به هرحال در نخستین روز اقامت، رأس ساعت ۹ صبح، کنفرانس آغاز به کار نمود. در این کنفرانس تعدادی از

همان‌گونه که در شماره گذشته یادآور شدم، دانشگاه بزرگ و قدیمی بولونیا در ایتالیا، از (۴ - ۶ اکتبر ۲۰۰۰ م / ۱۳ - ۱۵ مهر ماه ۱۳۷۹)، کنفرانسی با موضوع «نسخه‌های خطی اسلامی خاورمیانه» در شهر بولونیا ترتیب داد. این گردهمایی با همکاری مدرسه‌ی هاوتس، مؤسسه‌ی ماکن وّن و مؤسسه‌ی فرنی نو یا نوزاده برگزار شد.

در پی دعوت رسمی آقای پرفسور دروش (مسئول کنفرانس)، اینجانب به اتفاق دخترم دکتر مهناز مرعشی، جهت شرکت در کنفرانس مزبور، رهسپار ایتالیا شدیم. در آغاز ورود به شهر بولونیا، نماینده‌ی کنفرانس به استقبال ما آمد و ما را در مسیر طولانی فرودگاه تا محلّ اقامت همراهی کرد. تعدادی از میهمانان در ساختمان «مرکز ملک عبدالعزیز لدراسات العلوم الاسلامیة» (مرکزی که عربستان سعودی، برای مطالعات اسلامی در آن دانشگاه تأسیس کرده است) اسکان یافتند و عده‌ای دیگر، عازم عمارتی در داخل دانشگاه شدند.

دانشگاه بولونیا در سال (۱۰۸۸ م) در شهر بولونیا در ایتالیا تأسیس شده است. این دانشگاه با بیش از نه قرن پیشینه‌ی علمی، یکی از قدیمی‌ترین دانشگاه‌های اروپا به شمار می‌آید. و چنانچه خواهیم نظیری بر آن متصوّر شویم، باید از دانشگاه‌های آکسفورد و کمبریج در آلمان و انگلستان یاد کنیم؛ که آنها نیز چنین قدمتی دارند و تاریخ

۱۰. آقای جرهارد اندرشن، مسؤول سمینار شرق‌شناسی دانشگاه روهی در بوهم آلمان، با مقاله «کتابخانه‌های فلسفی تک جلدی در ایران عصر صفوی».

دکتر سید محمود مرعشی و دکتر ایمن فؤاد سید در گنجینه کتابخانه دانشگاه بولونیا

محققان و پژوهشگران کشورهای مختلف شرکت داشتند که در ذیل اسامی ایشان را بسته به اهمیت موضوع مقاله‌ای که به کنفرانس ارائه کردند، برمی‌شماریم:

۱. آقایان: ایرج افشار و دکتر اصغری مهدوی (استادان دانشگاه تهران) و خانم فریا افکاری از کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران. مقالات ایشان عبارت بود از: الف. «نسخه‌های خطی، ثروت‌های پنهان» یا «بررسی دسته‌ای از نسخه‌های خطی مربوط به دهه هفتم هجری در عصر ما» از خانم افکاری؛ ب. «نسخه‌های اسلامی، حاوی نوشته‌های خطی» از ایرج افشار.
۲. آقای فردریک بارن، از دانشگاه لیگ، با مقاله «صفحه‌چینی یک اثر دست‌نویس منتشر نشده از مقریزی».
۳. خانم پرفسور شیدا بلرنورمن جین کالدر وود (استاد مطالعات اسلامی و هنر آسیایی در دانشگاه بوستون در آمریکا).

ایشان یکی از برجسته‌ترین کارشناسان هنر عصر تیموری در جهان به شمار می‌رود، که با مقاله «باقوت مستعصمی و یارانش» در این همایش حاضر شد.

۴. آقای کاسپرگراف، از باتمر آلمان. ایشان مسؤول و بایگان عکس و تذهیب نسخه‌ها در دانشگاه سارلاندس ساربروکن هستند و با مقاله «جنبه‌های مخطوطات‌شناسی قرآن اولیه یادگاری صنعا، دارالمخطوطات» در این کنفرانس حضور یافت.

۵. آقای فرانسیس بریکوئل شانونت، از مرکز CNRS (مرکز مطالعات سامی‌ها در پاریس)، با مقاله «صحافی نسخه‌های خطی سریانی (برداشت اولیه)».

۶. خانم شیدا کابی، از موزه بریتانیا در لندن، با مقاله «نگارش نسخه‌های خطی سلطنتی ترکمن و نسخه‌های شناخته شده اوایل دوره صفویه».

۷. پرفسور دروش (استاد برجسته مدرسه مطالعات عالی علمی پاریس و استاد دانشگاه سوربن)، با مقاله «تجزیه و تحلیل خط عربی».

۸. خانم اورسلا دریب هلر از صنعا (یمن)، با مقاله «تزیینات نامعمول و یا نه چندان رایج در صحافی یمنی».

۹. دکتر پرسکو افتمیو، استادبخش مطالعات عالی علمی (علم تاریخ و فلسفه) در کتابخانه ملی فرانسه، با مقاله «یادداشت‌هایی درباره صحافی در آسیای مرکزی».

۱۱. آقای افندیل ازکینف، از دانشگاه دولتی تاشکند در جمهوری ازبکستان، با مقاله «چهره کتاب در گردش، در نمونه دیوان حکمت احمدیسی».

۱۲. دکتر ایمن فؤاد سید (رئیس سابق کتابخانه بزرگ دولتی دارالکتب القومیه در قاهره مصر و مؤلف آثار بسیاری در مورد نسخه‌های خطی و کتابخانه‌ها)، با مقاله «نشانه‌های مالکیت نسخه‌های خطی و بازسازی گنجینه‌های قدیمی نسخه‌های خطی عربی».

۱۳. دکتر آدام گاک، از کتابخانه دانشگاه مک گیل در مونترآل کانادا، با مقاله «سرعنوان‌های بارید تروپس و شناخت و تشخیص انواع دستخط‌های عربی».

۱۴. آقای عبدالوهاب جهدانی، استاد دانشکده ادبیات دانشگاه شهر اقادیر مراکش، با مقاله «یک هدف از رساله خوشنویس مملوک».

۱۵. خانم استویانکا کسندروف، از کتابخانه ملی سیریل در صوفیه بلغارستان، با مقاله «صحافی نسخه‌های خطی اسلامی ساموکف». ایشان یک راهنمای رنگی از نسخه‌های خطی مجموعه قرآن‌های نفیس به چاپ رسانیده است؛ که یک نسخه آن را به اینجانب هدیه نمود. وی چند سال قبل از کتابخانه ما نیز بازدید کرده است.

۱۶. آقای اورازگوزل ماچاوا، از دانشگاه بولونیا، با مقاله

ازبکستان». ایشان یک فهرست از کتابخانه شخصی رونقی در شهر سبز تهیه کرده که در واحد انتشارات کتابخانه ما (دو سال پیش) چاپ و منتشر گردیده است.

۲۸. دکتر محمد عیسی والی، رئیس مجموعه‌های دیوانی هند و مشرق‌زمین در کتابخانه بریتانیا (لندن)، با مقاله «تذهیب نسخه خطی و طراحی بخش‌های متون و صفحه‌ها».

۲۹. دکتر جان جوست ویتکام، مسوول نسخه‌های خطی کتابخانه دانشگاه لیدن در هلند، با مقاله «شکل و کار سماع و قرائت، یادداشت‌هایی راجع به نسخه‌های خطی».

۳۰. آقای آن رایت، از کتابخانه چستر بیٹی در شهر دوبلین در ایرلند جنوبی، با مقاله «خوش‌نویسان شیراز و توسعه خط نستعلیق».

۳۱. آقای شاوایل زیاداف، از تاشکند ازبکستان، با مقاله «دست‌نوشته‌ای درباره محیط زیست» و «فن استنساخ در فاصله قرون ۱۳-۱۴ هجری قمری».

ناگفته نماند، اکثر شرکت‌کنندگان در کنفرانس مزبور که نامشان در بالا گذشت، با کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی رحمته‌الله آشنایی کامل داشتند و کار عظیم آن مرجع راحل را می‌ستودند و از آن بزرگمرد، که در مجامع فرهنگی جهان، شهرت دارد با عظمت و نیکی یاد می‌نمودند. وای بسا دریغ که کتابخانه‌ای چنین، نزد شرق‌شناسان اسلامی و پژوهشگران خارجی مشهور باشد، اما در کشور و وطن خود، چنان که شایسته است، شناخته نباشد. باری، اینجانب به حکم تنگ وقتی و تراکم امور مربوط به کتابخانه مجال نیافتم تا مقاله خویش را در مورد «نمونه‌هایی جالب از جلدهای هنری نسخه‌های خطی کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی رحمته‌الله» جهت ارائه به این کنفرانس به اتمام برسانم.

روز دوم ساعت چهار بعدازظهر، میهمانان کنفرانس از کتابخانه دانشگاه بولونیا بازدید نمودند. اینجانب با اشتیاق فراوان، بخش‌های مختلف آن کتابخانه را از نظر گذراندم. نخست به دیدار گنجینه کتاب‌های چاپی بسیار کهن و نفیس کتابخانه که در تالاری بسیار بزرگ قرار داشت، شناختیم. طبق اظهار مسوول کتابخانه، تعداد کتب چاپی آن بالغ بر یک میلیون جلد است. آنگاه تعدادی از کتاب‌های چاپی کهن را که در ویتترین‌های مخصوص قرار داشت، دیده و سپس رهسپار گنجینه نسخه‌های خطی آن شدیم. طبق گزارش مسوول بخش، در آن گنجینه چهارصد و شصت نسخه خطی عربی، شصت نسخه خطی فارسی، صد و یک نسخه خطی ترکی و پنجاه و هشت نسخه خطی یونانی وجود داشت. قدیمی‌ترین نسخه خطی فارسی آنجا، دیوان حافظ شیرازی بود که در سده نهم هجری قمری کتابت شده است. همچنین نسخه‌ای از

«یادداشتی درباره حواشی نسخه‌های خطی».

۱۷. آقای آشر یک ک. مومیتف، استاد دانشگاه روهر و دانشگاه دولتی تاشکند در ازبکستان، با مقاله «واژه‌های مهم کتابشناسی خواجه محمد پارسا در حمایت از حنفی‌های ترانسوکسیانا».

۱۸. خانم ززماری کورینک، از مؤسسه مطالعات در فرهنگ و زبان شرقی دانشگاه جننا، با مقاله «نسخه‌های خطی کپی شده در آثار دسته‌جمعی».

۱۹. آقای الریخ ریستوک، از سمینار شرق‌شناسی دانشگاه فریورگ آلمان، با مقاله «ارزیابی آماری نسخه‌های خطی موریتانی».

۲۰. آقای فرانسیس ریچارد، مسوول بخش نسخه‌های خطی شرقی کتابخانه ملی فرانسه، در پاریس، با مقاله «ظهور نستعلیق و سبک مهاداری در وزارت دادگستری در ایران». ایشان به زبان فارسی مسلط است و چندین سال در ایران به تحصیل ادبیات فارسی اشتغال داشته و جلد نخست «فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه ملی پاریس» که به تازگی به چاپ رسیده، به اهتمام ایشان انجام گرفته است؛ که چندی پیش یک نسخه آن را برای اینجانب فرستاده است.

۲۱. تیلیمان سید نستیکر، از دانشکده زبان و ادبیات شرقی دانشگاه جننا، با مقاله «ارتباط بین اندازه و محتوای کتاب در نسخه‌های خطی عربی».

۲۲. آقای جانین سوردل، از دانشکده هنر دانشگاه سوربن پاریس، با مقاله «مدارک زیارتگاه‌ها، یادداشت‌هایی درباره خط».

۲۳. آقای تیم استلی، از مجموعه هنر اسلامی دکتر ناصر خلیلی در لندن، با مقاله «صفحه‌بندی در قرآن‌های خطی اواخر دوره عثمانی، شکلی از استاندارد کردن صفحه‌ها».

۲۴. آقای یزن تانندی، از دانشکده ادبیات فن در دانشگاه اولوداق بوسرا (ترکیه)، با مقاله «برش کتاب در صحافی اسلامی».

۲۵. آقای سرگی تورکین، از مؤسسه مطالعات شرقی سن پترزبورگ روسیه، با مقاله «بازگشت به عرض حال (عرض داشت) اثر جعفر بایسنغری، خطاب به شاگردش بایسنغرن شاهرخ».

۲۶. آقای توماس تونچ، از موزه هنر اسلامی برلین آلمان، با مقاله «تاریخ‌گذاری و منشأ کتاب مملوکی در موزه هنر اسلامی برلین».

۲۷. آقای شادمان وحیداف، از دانشگاه دولتی تاشکند ازبکستان، با مقاله «جنبه‌های خط شناسانه و مخطوطات‌شناسی دست‌نوشته‌های عربی از مجموعه‌های رونقی و فقیری شهر سبز در

دیوانی ترکی (مکتوب در ۸۱۰ و ۸۱۶ق) به خط عبدالرحیم بن محمود وجود داشت.

و مقالات متعددی در خصوص آن منتشر نموده‌اند. تصویر صفحه‌ای از آن در این مقال آورده شده است. ضمناً به گفته ایشان به تازگی دبیرستان مطالعات اسلامی در بولونیا تأسیس می‌شود که در آن مخطوطات‌شناسی و دستخط‌های خاورمیانه آموزش داده خواهد شد.

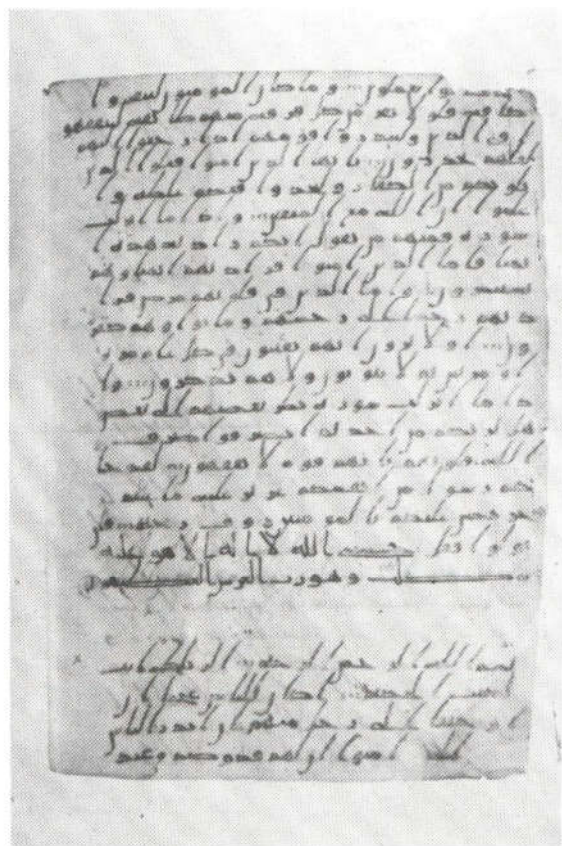
روز بعد از پایان کنفرانس پس از خداحافظی با مسؤولان و دیگر میهمانان، به اتفاق فرزندانم به ایران مراجعت نمودیم. ناگفته پیداست که این گونه همایش‌ها بسیار مفید و سودمند می‌باشد؛ به ویژه که به اهمیت بسیار نسخه‌های خطی اسلامی در جهان واقف شده و افتخار می‌کنیم که در خدمت چنین مجموعه‌ای به سر می‌بریم.

گنجینه کتاب‌های کهن چاپی، در کتابخانه دانشگاه بولونیا

نخستین جلد فهرست نسخه‌های خطی فارسی موجود در کتابخانه بولونیا و دیگر کتابخانه‌های ایتالیا را آقای دکتر پیه مونته در سال (۱۹۸۹م) در رم چاپ کرده و نسخه‌ای از آن را چند سال قبل برای اینجانب فرستاده است که هم اکنون در کتابخانه ما موجود می‌باشد. همچنین فهرست نسخه‌های عربی کتابخانه بولونیا (در سال ۱۸۸۵م) در رم چاپ و منتشر گردیده که آقای ویکتور روزن تألیف و تنظیم آن را به عهده داشته است.

گفتنی است که دو نفر از مسؤولان برگزارکننده این کنفرانس (پرفسور فرانسیس دروش و پرفسور سرجیونویا نوزاده) جلد نخست از یک قرآن خطی نفیس به خط کوفی اولیه (مشهور به کوفی حجازی) را که احتمالاً در اواخر سده نخست هجری قمری کتابت شده است، در دوست نسخه و قطع بزرگ به چاپ رسانده بودند. البته رقم هدیه آن بسیار بالا بود و قادر به اکتیاف آن نگردیدم. ایشان از نظر شیوه نگارش، از جنبه‌های گوناگون این قرآن بررسی‌های بسیاری نموده

قرآن به خط کوفی حجازی